

دکتر محمدرضا سعیدی دانش آموخته تاریخ و مطالعات سیاسی و اسلامی؛

سال کبیسه در ایران: بررسی تاریخی و علمی

گاهشماری یکی از مهم‌ترین ابزارهای تمدن بشری برای تنظیم فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و مذهبی بوده است. در ایران، تقویم هجری شمسی به عنوان یکی از دقیق‌ترین تقویم‌های جهان شناخته می‌شود که برای هماهنگ‌سازی آن با سال حقیقی خورشیدی از سال‌های کبیسه استفاده می‌شود.

به گزارش خبرنگاران گروه فرهنگ، هنر و رسانه خبرگزاری گزارش خبر، گاهشماری یکی از مهم‌ترین ابزارهای تمدن بشری برای تنظیم فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و مذهبی بوده است. در ایران، تقویم هجری شمسی به عنوان یکی از دقیق‌ترین تقویم‌های جهان شناخته می‌شود که برای هماهنگ‌سازی آن با سال حقیقی خورشیدی از سال‌های کبیسه استفاده می‌شود. در این مقاله، مفهوم سال کبیسه، تاریخچه آن در ایران و روش محاسبه آن بررسی شده و تأثیرات آن بر جامعه مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۱. مفهوم سال کبیسه و ضرورت آن

مدت زمان چرخش کامل زمین به دور خورشید حدود ۳۶۵.۲۴۲۱۹۸ روز است. این مقدار اضافی (۰.۲۴۲۱۹۸ روز) باعث می‌شود که هر چهار یا پنج سال، یک روز اختلاف ایجاد شود. اگر این اختلاف تصحیح نشود، تقویم به مرور از چرخه فصول عقب خواهد افتاد. برای جلوگیری از این مشکل، در تقویم هجری شمسی، هر چند سال یک‌بار یک روز اضافی در پایان اسفند افزوده می‌شود و آن سال سال کبیسه نامیده می‌شود (بهرامی، ۱۳۹۰، ۲۱).

۲. تاریخچه سال کبیسه در ایران

۲.۱. گاهشماری در ایران باستان

در ایران باستان، سیستم‌های گاهشماری مختلفی وجود داشت که برخی از آن‌ها شامل اصلاحاتی برای جبران اختلاف زمانی بودند.

تقویم اوستایی کهن: دارای ۳۶۵ روز بود و کبیسه‌ای در آن در نظر گرفته نشده بود. به همین دلیل، در طول سال‌ها، ماه‌ها و فصول دچار جابه‌جایی می‌شدند (افشار، ۱۳۹۲، ۵۳).

تقویم اوستایی نو: در این تقویم، برای جبران اختلاف، هر ۱۲۰ سال یک ماه اضافی (۳۰ روز) اضافه می‌شد.

تقویم یزدگردی: در دوران ساسانیان رایج بود اما فاقد کبیسه منظم بود و به همین دلیل پس از چند قرن، زمان نوروز از بهار به تابستان و سپس به زمستان منتقل شد (زرین‌کوب، ۱۳۸۰، ۱۵۰).

۲.۲. اصلاحات تقویمی در دوره اسلامی

پس از ورود اسلام به ایران، تقویم هجری قمری مورد استفاده قرار گرفت که بر اساس حرکت ماه تنظیم شده بود. این تقویم با سال خورشیدی هماهنگ نبود و مشکلاتی برای کشاورزی و برنامه‌ریزی اجتماعی ایجاد می‌کرد.

در قرن پنجم هجری، ملک‌شاه سلجوقی گروهی از دانشمندان از جمله عمر خیام را مأمور اصلاح تقویم کرد. نتیجه این اصلاحات، تقویم جلالی بود که در سال ۴۷۱ هجری قمری (۱۰۷۹ میلادی) تدوین شد. این تقویم دارای کبیسه‌هایی بود که با دقت بالاتری نسبت به تقویم میلادی تنظیم شده بود (مؤسسه ژئوفیزیک دانشگاه تهران، ۱۴۰۲).

۳. روش محاسبه سال کبیسه در ایران

تقویم هجری شمسی برخلاف تقویم میلادی که هر چهار سال یک بار کبیسه دارد (به استثنای سال‌های قرنی که بر ۴۰۰ بخش‌پذیر نیستند)، از سیستم پیچیده‌تری برای تنظیم سال کبیسه استفاده می‌کند.

قاعده کلی سال کبیسه در ایران:

در یک دوره ۳۳ ساله، معمولاً ۸ سال کبیسه قرار دارد.

توزیع این سال‌های کبیسه به صورت ۴، ۴، ۵، ۴، ۴، ۵، ۴، ۴ است.

این بدان معناست که معمولاً هر چهار سال یک کبیسه داریم، اما گاهی این فاصله به پنج سال افزایش می‌یابد.

بر اساس این قاعده، سال ۱۴۰۳ هجری شمسی یک سال کبیسه است، زیرا سال ۱۴۰۲ تنها ۳۶۵ روز داشته است و برای هماهنگی با سال خورشیدی، یک

روز به آن اضافه می‌شود (بهرامی، ۱۳۹۰، ۲۵).

۴. تأثیرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سال کبیسه

۴.۱. تأثیرات اقتصادی

در برخی کسب‌وکارها، افزایش یک روز کاری در سال کبیسه می‌تواند تأثیراتی در محاسبات مالی، حقوق و دستمزد داشته باشد. در سیستم‌های حسابداری و مالی، سال کبیسه باید در محاسبات لحاظ شود تا دقت داده‌ها حفظ شود (اخوان، ۱۳۸۵، ۴۸).

۴.۲. تأثیرات اداری و آموزشی

برخی برنامه‌های آموزشی و امتحانات ممکن است تحت تأثیر تغییر تعداد روزهای سال قرار گیرند. در برنامه‌ریزی‌های بلندمدت، مانند پروژه‌های ساختمانی و قراردادهای دولتی، وجود سال کبیسه باید در محاسبات زمان‌بندی در نظر گرفته شود.

۴.۳. تأثیرات فرهنگی و اعتقادی

در برخی فرهنگ‌ها، سال کبیسه دارای باورهای خاصی است. به‌عنوان مثال، در برخی مناطق ایران، اعتقاد بر این است که ازدواج در سال کبیسه خوش‌یمن نیست، هرچند این باور پایه علمی ندارد (معین، ۱۳۷۱، ۱۳۸۰).

نتیجه‌گیری

سال کبیسه یکی از مهم‌ترین اصلاحات گاهشماری در تقویم هجری شمسی است که از دوران باستان تا امروز مورد استفاده قرار گرفته است. این اصلاح باعث هماهنگی دقیق‌تر تقویم با چرخه فصول شده و از ایجاد ناهماهنگی در برنامه‌ریزی‌های اجتماعی، اقتصادی و کشاورزی جلوگیری می‌کند. سال ۱۴۰۳ هجری شمسی یک سال کبیسه است که این نشان‌دهنده دقت بالای سیستم گاهشماری ایرانی در هماهنگی با زمان واقعی خورشیدی است.

منبع:

- اخوان، محمدجواد. گاهشماری در ایران. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۵.
افشار، ایرج. گاهشماری ایران. تهران: نشر نی، ۱۳۹۲.
بهرامی، کامبیز. تقویم‌های جهان و ایران. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۰.
زرین‌کوب، عبدالحسین. تاریخ در ترازو. تهران: انتشارات سخن، ۱۳۸۰.
معین، محمد. فرهنگ فارسی. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱.
مؤسسه ژئوفیزیک دانشگاه تهران. راهنمای تقویم هجری شمسی. تهران: دانشگاه تهران، ۱۴۰۲.